

Estudi tècnic dels Cartells de la Festa Major de Vilafranca del Penedès del VINSEUM

Èlia López Reguant

ellialopezreguant@gmail.com

Introducció

L'octubre de 2010 es va iniciar un estudi sobre els cartells de la Festa Major de Vilafranca que es conserven al Centre de Documentació del Museu de les Cultures del Vi de Catalunya (CDV i VINSEUM) de Vilafranca del Penedès. Aquests cartells són part de la documentació gràfica que genera aquesta festa i cronològicament se situen entre el 1907 i el 2007.

El treball es va dur a terme mitjançant conveni entre el Museu i la Universitat de Barcelona per a la realització del Practicum del Màster en Direcció de Projectes de Conservació-Restauració amb l'objectiu d'estudiar l'estat de conservació de la Col·lecció de Cartells del CDV i proposar un seguit de recomanacions pràctiques per a la seva preservació futura.

L'interès que va generar aquest primer estudi va donar pas a la necessitat d'aprofundir en les característiques tècniques dels Cartells de la Col·lecció. A més, el fet de poder estudiar una col·lecció de cartells cronològicament correlatius i fets en un mateix lloc geogràfic, Catalunya, permetria conèixer l'evolució tant de les tècniques d'impressió com dels materials utilitzats en la producció de cartells.

En l'estudi es plantejaven dos objectius principals: en primer lloc, recollir el màxim d'informació sobre els materials i les tècniques dels cartells; i en segon, plantejar la possibilitat de relacionar els diferents materials dels cartells amb el seu estat de conservació, intentant posar de manifest si realment els elements constitutius del paper l'havien afectat i si ho feien de la mateixa manera en diferents exemplars.

L'interès que suscitava l'assoliment d'aquests objectius raïa en el fet de poder documentar a nivell tècnic i matèric una Col·lecció considerada part del Patrimoni de la ciutat de Vilafranca del Penedès que es conserva al VINSEUM i, a més, aportar una informació i un coneixement acurat sobre els elements constitutius del cartell (tema del qual no hi ha gaire bibliografia monogràfica i sobre el que s'havien observat algunes contradiccions entre proves empíriques i teoria).

Metodologia

Per poder realitzar la recerca es va establir una metodologia de treball que permetés assolir els dos objectius plantejats.

Per començar era imprescindible fer una cerca bibliogràfica entorn al cartell i als seus elements constitutius que dotés d'una base teòrica sobre la que fonamentar posteriors actuacions. D'aquesta manera es va recollir informació sobre el cartellisme i la seva evolució històrica, es van establir les pautes per identificar les tècniques d'impressió utilitzades i es van definir els diferents elements constitutius de l'obra gràfica que eren imprescindibles determinar i quines tècniques d'anàlisi eren necessàries per aconseguir els resultats. Així, per caracteritzar el paper caldria establir el tipus de pasta utilitzada en el suport, les possibles càrregues i els aprestos emprats en la seva fabricació.

Feta aquesta cerca bibliogràfica es va procedir a l'anàlisi individual de cadascun dels cartells. En aquest moment, però, es va haver de determinar un número reduït de cartells sobre els quals fer l'estudi més exhaustiu, tant pel cost econòmic que suposen algunes anàlisis, com pel fet d'acotar el Treball de Final de Màster. Així, es va decidir que l'objecte central de l'estudi serien els 10 cartells més antics que comprendrien del 1900 al 1962.

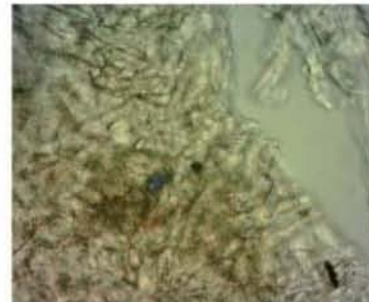
La metodologia seguida per a la recollida d'informació individualitzada de cadascun dels cartells va consistir en l'elaboració d'una fitxa tècnica, la presa de fotografies generals i de detalls, i la realització d'anàlisis macroscòpiques i anàlisis químiques.

A la fitxa tècnica es va recollir tota la informació de la que es disposava en un primer moment de cada cartell (número de registre, col·lecció, ubicació, procedència, títol, autor, impressor, any i lloc de producció, nombre d'exemplars iguals i dimensions). Amb aquestes dades tècniques establertes, el següent pas consistia en determinar característiques del suport i dels elements sustentats mitjançant tècniques d'anàlisi no destructives.

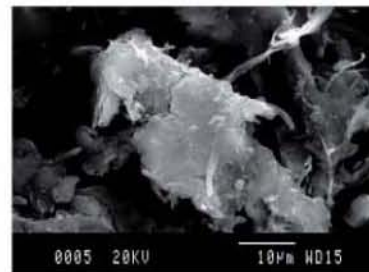
ANÀLISI DE FIBRES

PASTA QUÍMICA CRUA AL SULFIT, SEMIQUÍMICA, CRUA AL SULFAT I BLANQUEJADES

ANÀLISI D'APRESTOS

PRESENCIA DE MIDÓ

ANÀLISI DE CÀRREGUES

PARTÍCULA AMB SODI I POTASSI. POSSIBLE PARTÍCULA D'ALUM

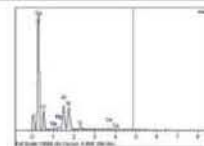

Figura 1. Imatges dels resultats obtinguts en les anàlisis químiques del Cartell de la impremta Madriguera que forma part del fons del Centre de Documentació de VINSEUM. Es pot observar la imatge al microscopi de les fibres tenyides amb solució Lofton-Merrit, la imatge de la prova de detecció de midó que dona positiu, i la imatge del microscopi electrònic de rastreig amb la gràfica dels elements majoritaris presents en la partícula.

Mitjançant l'observació macroscòpica es van poder determinar algunes característiques del suport així com la identificació de les tècniques d'impressió. L'anàlisi es va realitzar amb l'observació amb llum visible i ultraviolada utilitzant la lupa Dino-lite Pro AM413T a 60 i 200 augments. En aquest cas si que es va realitzar l'anàlisi a tots els cartells de la col·lecció ja que va ser un factor determinant per establir els 10 cartells a estudiar posteriorment; mentre que a partir de 1964 la tècnica d'impressió era offset, els cartells anteriors presentaven altres tècniques com són la litografia i la fotolitografia.

Posteriorment es van realitzar diferents anàlisis químiques que van permetre d'obtenir més informació sobre el suport de paper. Mitjançant l'anàlisi de fibres amb les solucions Herzberg i Lofton-Merrit es van poder establir els tipus de pastes que constituïen el suport cel·lulòsic, determinant si eren pastes mecàniques, químiques, semiquímiques i/o blanquejades.

La determinació dels aprestos que s'havien utilitzat en la fabricació del paper es va centrar en la detecció de midó, de proteïnes i de colofònia. En el primer cas, l'anàlisi utilitzat per la detecció de midó es basa en l'anàlisi al toc amb un reactiu de solució aquosa de iode-iodur potàssic (iode i aigua al 0,01N). Per determinar la presència de proteïnes en el suport es va aplicar el reactiu de Biuret consistent en sulfat de coure al 2% sobre el paper i hidròxid sòdic al 5% que al reaccionar amb les proteïnes prenen una coloració característica. Per últim, mitjançant el mètode de Raspail es va poder detectar la possible presència de colofònia sobre el suport que hauria de ser contrastada amb altres analítiques posteriors (Figura 1).

La darrera tècnica analítica emprada en els 10 cartells va ser la microscòpia electrònica de rastreig (SEM-EDX) utilitzant el microscopi Jeol JSM-840. Aquesta tècnica permetia identificar possibles càrregues en el paper, caracteritzant morfològicament les partícules amb una fotografia i relacionant els elements majoritaris de la partícula segons els resultats obtinguts en la detecció d'elements químics (Figura 1).

Un cop recollida tota aquesta informació es va passar a relacionar-la entre si tal i com es mostra en la taula de resultats (Taula 1).

CARTELL	TECNICA	PAPER	APRESTS	ALUM	ALTERACIONS CROMÀTIQUES	ESTAT DE CONSERVACIO		ESTAT GENERAL
						PERDUES I ESTRIPS	FRAGILITAT	
1907	Litografia	Pasta mecànica Pasta química al sulfit Pasta química blanquejada	Proteïnes	Pot ser	X	X	X	dolent
Madriguera	Fotolitografia	Pasta mecànica Pasta semiquímica Pasta química al sulfit Pasta química al sulfat Pasta química blanquejada	Midó	Si	X	X		regular
1928	Fotolitografia	Pasta mecànica Pasta semiquímica Pasta química al sulfit Pasta química blanquejada	Midó Colofònia	Si	X	X	X	dolent
1931	Fotolitografia	Pasta química al sulfit Pasta química blanquejada	Midó Proteïnes	No	X	X		bo
1933	Fotolitografia	Pasta mecànica Pasta semiquímica Pasta química al sulfit Pasta química blanquejada	Midó Proteïnes	Si	X	X	X	regular
1942	Fotolitografia	Pasta semiquímica Pasta química al sulfat Pasta química blanquejada	Midó Proteïnes	Pot ser	X	X		regular
1946	Fotolitografia	Pasta mecànica Pasta semiquímica Pasta química al sulfit Pasta química blanquejada	Midó Proteïnes, Colofònia	Si	X	X		regular
1951	Fotolitografia	Pasta mecànica Pasta semiquímica Pasta química al sulfit Pasta química blanquejada	Midó Proteïnes Colofònia	Si	X	X		regular
1959	Fotolitografia	Pasta semiquímica Pasta química al sulfat Pasta química blanquejada	Midó	No	X	X		regular
1962	Fotolitografia	Pasta semiquímica Pasta química blanquejada	Midó Colofònia	Si	X	X		regular

Taula 1. Resultats obtinguts de les anàlisis realitzades en els 10 cartells estudiats.

Discussió/Conclusions

Havent realitzat les anàlisis abans esmentades i recollida la informació, el primer objectiu de l'estudi va quedar assolit. Dates, autors i impressors van ser relativament fàcils de determinar, així com la identificació de les tècniques d'impressió. A partir de les anàlisis químiques es van poder concretar les pastes, els aprestos i les càrregues dels cartells i relacionar els resultats entre sí, quedant cadascun dels cartells identificat en aquest sentit.

Durant la recollida de dades van sorgir alguns problemes, però. Per començar, la terminologia utilitzada sobre tècniques d'impressió segons l'autor era diferent i va donar lloc a problemes d'identificació mentre es feia el treball (una futura línia de recerca en aquest sentit seria la d'intentar elaborar una terminologia conjunta i vàlida per tots els estudis sobre el tema).

Pel que fa a les anàlisis químiques la recerca bibliogràfica va ser més senzilla ja que existeixen llibres especialitzats en l'anàlisi dels elements constitutius del paper. Els resultats obtinguts en aquests camps van servir per identificar la matèria, un camp que moltes vegades queda buit o sense suficient informació i que és interessant de conèixer a nivell de conservació per prevenir possibles degradacions en les obres. Tot i així, les anàlisis realitzades en aquest sentit van ser les generals del suport cel·lulòsic, no tenint present quins elements constitutius són els específics de cartells. Amb això, es veu la necessitat de realitzar estudis en aquest camp com una possible línia futura de treball.

A partir de tota la informació que es va poder recollir a través de les anàlisis realitzades en els cartells es va intentar trobar una relació entre els materials constitutius i l'estat de conservació de les peces. Aquest objectiu que es plantejava a l'inici del treball ha donat alguns resultats interessants que en alguns casos confirmen les dades de les fonts documentals i en altres posen de manifest la necessitat d'extendre els estudis tècnics de cartells.

Tal com es pot veure a la taula de resultats, l'únic cartell que es troba en bon estat de conservació és de l'any 1931. Revisant els materials constitutius presents en aquesta obra comprovem que el

cartell no incorpora els principals elements descrits com a factors de risc en la bibliografia: lignina, colofònia i alum. En canvi, aquests components sí que formen part, en major o menor mesura, de la composició de la resta de cartells estudiats. Per tant, es constata en aquesta col·lecció una correlació entre la composició dels cartells i el seu estat de conservació.

Aquests resultats també demostren que per una millor comprensió de l'impacte que han tingut els materials constitutius de l'obra en la conservació de les mateixes caldria un estudi més profund sobre l'estat actual dels cartells en busca d'aquells elements que puguin compartir les peces que presenten uns materials constitutius similars i/o repetint algunes de les anàlisis que s'han realitzat intentant acotar més la recerca.

Les línies futures de treball que es desprenen de d'aquest estudi són tres: estudiar més a fons els cartells de la primera meitat de segle de la col·lecció; seguir estudiant els cartells que queden del fons, aquells que van del 1964 al 2007; i/o seguir realitzant estudis de cartells de la primera meitat de segle XX d'altres col·leccions.

La primera línia de treball suposaria aprofundir en les anàlisis realitzades amb la idea d'anar a buscar les causes de l'estat de conservació. En el segon cas, l'objectiu seria poder tenir documentat tot el fons de la Festa Major del VINSEUM i poder comparar els materials, les tècniques i l'estat de conservació dels cartells de tot el segle XX i part del segle XXI. La tercera opció, estudiar altres cartells de la primera meitat del segle XX, serviria per aprofundir en els objectius que es plantejaven inicialment i ampliar la informació obtinguda en aquest primer estudi.

En tots tres casos l'objectiu final seria generar estudis específics sobre els elements constitutius dels cartells de manera tècnica, no estilística, i poder dotar d'informació aquest camp que en aquests moments no ha estat gaire estudiat.

Agraïments

Aquesta recerca va ser presentada com a Treball Final del Màster de Direcció de Projectes de Conservació-Restauració (Facultat de Belles Arts, Universitat de Barcelona, curs 2010-2011). Vull agrair a la Cristina Ruiz tot el temps dedicat, tant en la formació teòrica i pràctica com en les correccions, sempre enriquidores, que han permès que aquest estudi sigui possible. També agrair al VINSEUM, i en especial a Jordina Escala, el poder utilitzar part del seu fons i de les seves instal·lacions per realitzar un projecte tant interessant a nivell acadèmic i professional.

Bibliografia

- Borrell i Crehuet, A. & Bello i Urgellés, C. (2005). Conservació de Documents de Gran Format. Cristeris i Recomanacions Bàsiques. Lleida-Ajuntament de Lleida: Pagès.
- García Hortal, J. (1993). Constituyentes fibrosos de pastas y papeles. Terrassa: Departamento Ingeniería Textil y Papelera Especialidad Papelera y Gráfica, Escuela Técnica Superior de Ingenieros Industriales.
- Kraemer Koeller, G. (1973). Tratado de la previsión del papel y de la conservación de bibliotecas y archivos. Madrid: Servicio de Publicaciones del Ministerio de Educación y Ciencia.
- Muñoz Viñas, S. (2010). La restauración del papel. Madrid: Tecnos.
- Serveis Científicotècnics UB. (2011). Microscòpia electrònica de rastreig. Disponible en http://www.sct.ub.es/w3/wcat/s23/s23_3000.htm.
- Vives, R. (2003). Guía para la identificación de grabados. Madrid: Editorial Arco/Libros, SL.